

8. Каніщенко О.Л. Міжнародний маркетинг в діяльності українських підприємств : [монографія] / Каніщенко О.Л. – К. : Знання-Прес, 2007. – 448 с.

Надійшла 01.02.2012; рецензент: д. т. н. Сокур М. І.

УДК 658.14:330.142

О. В. КОРНУХ

Криворізький національний університет

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проведено дослідження існуючих підходів до класифікації інтелектуального капіталу та запропоновано власний підхід до класифікації інтелектуального капіталу підприємства.

Research of existing approaches is conducted in article to classification of the intellectual capital of the enterprise and own approach to classification of the intellectual capital of the enterprise is offered.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний капітал підприємства, класифікація інтелектуального капіталу, класифікація інтелектуального капіталу підприємства, складові інтелектуального капіталу підприємства, структурні елементи складових інтелектуального капіталу підприємства.

З подальшим розвитком ринкових відносин, інтелектуальний капітал підприємства представляє собою суттєву конкурентну перевагу. Сьогодні стрімко розвиваються ті підприємства, де найефективніше він використовується. Одночасно, ринок стимулює розвиток інтелектуальної діяльності, впровадження у виробництво інновацій, винаходів, інтелектуальних продуктів, тобто структурних елементів інтелектуального капіталу. При цьому, найбільшою рушійною силою стає сила ідей, яка може впливати на формування перспективних напрямків використання елементів інтелектуального капіталу підприємства.

На теперішньому етапі розвитку наукового напрямку з інтелектуального капіталу підприємства відбувається постійне доповнення структурних елементів його складових, при чому різних за змістом і призначенням. Таке розгалуження та широкий спектр елементів суттєво ускладнюють можливість їх класифікації за певними ознаками. Але для підприємства вкрай важливо розробити таку класифікацію інтелектуального капіталу підприємства, яка б дозволила здійснювати якісне планування, управління, використання та аналіз структурних елементів інтелектуального капіталу.

При значній кількості науковців, які присвятили свої праці інтелектуальному капіталу, можна відмітити одиниці з них, які визначали класифікацію інтелектуального капіталу, а саме: О. Бутнік-Сіверський [1], О.В. Кендюхов [2], О.О. Стрижак [3] та Г.В. Ступнікер [4].

Отже, основна мета – дослідити існуючі підходи до класифікації інтелектуального капіталу та запропонувати власний підхід до класифікації інтелектуального капіталу підприємства, який буде враховувати класифікацію структурних елементів складових інтелектуального капіталу підприємства.

Опрацювання літературних джерел показало, що на сьогодні недостатньо узагальнено класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу, що пов'язано, на нашу думку, із відсутністю єдиного підходу до визначення самої категорії «інтелектуальний капітал» та із різними підходами до формування його складових. Одними з перших українських вчених, які ґрунтовно підійшли до класифікації інтелектуального капіталу, були О. Бутнік-Сіверський та О.В. Кендюхов, результати їх досліджень представлені в таблиці 1.

З таблиці видно, що класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу у авторів різняться. Це можна пояснити наступним: більш узагальнюючий підхід до класифікації інтелектуального капіталу надає О. Бутнік-Сіверський, оскільки визначає класифікацію загальної категорії «інтелектуальний капітал», а класифікаційні ознаки, які представлені О.В. Кендюховим, відносяться до предметно-прикладної категорії «інтелектуальний капітал підприємства», які призначені безпосередньо для підприємства і характеризуються більшою їх кількістю та відповідною спрямованістю.

Така ситуація чітко підкреслює необхідність розмежування категорій «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний капітал підприємства», що обґрунтовано в роботі [5]. Але можна зазначити, що і класифікація О.В. Кендюхова, хоча і єдина, яка призначена для підприємства, потребує доповнень, оскільки в ній надаються ознаки для складових інтелектуального капіталу підприємства (персоніфікований, техніко-технологічний, марочний, клієнтський, інфраструктурний). На нашу думку, необхідно доповнити класифікаційні ознаки для структурних елементів складових інтелектуального капіталу підприємства (об'єкти прав інтелектуальної власності, нематеріальні активи, комунікативні технології та багато ін.), оскільки саме ці елементи для підприємства стають об'єктами планування, управління, використання, аналізу тощо.

Заслуговує на увагу дослідження [3], в якому автор не наводить класифікацію інтелектуального капіталу підприємства, але надає структурний склад інтелектуального капіталу підприємства і представляє його як фактор виробництва як об'єкт права власності та як нематеріальний актив. Такий підхід, на нашу думку, більш відповідає класифікаційним ознакам, але має звужене їх коло. Аналогічний підхід можна

спостерігати у роботі [4]. Така ситуація тільки підкреслює необхідність розробки класифікації саме за структурними елементами інтелектуального капіталу підприємства.

Таблиця 1

Підходи до класифікації інтелектуального капіталу

Класифікаційна ознака	Тип (вид) інтелектуального капіталу
За О. Бутнік-Сіверським	
Форма власності	приватний, колективний, державний
Корпоративна трансакція	акціонерний, пайовий
Резидентність	національний, іноземний
Форма залучення	у формі права на об'єкти промислової власності, у формі авторського і суміжного з ним права, в інших формах
За терміном знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання	власний інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання, строковий інтелектуальний капітал
Формування інтелектуального капіталу	створений самим суб'єктом господарювання, набутий у інших суб'єктів господарювання
Можливість визначеного розміру вартості інтелектуального капіталу	оцінка вартості якого визначається прямим (витратним) методом, оцінка вартості якого визначається експертним методом
За О. В. Кендюховим	
Сфера використання інтелектуального капіталу	що використовується у матеріальному секторі економіки; що використовується у нематеріальному секторі економіки
Використання у виробничо-комерційній діяльності	що знаходиться у використанні, розвитку, резерві та на консервації
Форма власності	приватний, колективний, державний та змішаний
Особливості функціонування у кругообігу капіталу	у виробничій або товарній формі
Напрями використання інтелектуального капіталу в господарській діяльності	що використовується як інноваційний або виробничий ресурс
Тривалість періоду використання інтелектуального капіталу	що використовується у довгостроковому, середньостроковому або у короткостроковому періоді
Роль у виробничо-господарському процесі	основний інтелектуальний капітал; інтелектуальний капітал, що забезпечує використання основного інтелектуального капіталу та матеріально-речовинних ресурсів
За умовами формування	створений самостійно, залучений ззовні, спільний
Можливість відчуження	відчужений, не відчужений
Рівень ризику використання інтелектуального капіталу	безризиковий та низько ризиковий, середньоризиковий, високоризиковий
Функціональний зміст інтелектуального капіталу	персоніфікований, техніко-технологічний, марочний, клієнтський, інфраструктурний

Отже, при створенні класифікації інтелектуального капіталу підприємства необхідно чітко усвідомлювати що розуміється під його складовими, а що під структурними елементами цих складових, що обґрунтовано в дослідженні [6], на яке будемо опиратись при формуванні класифікації інтелектуального капіталу підприємства (ІКП); це, в свою чергу, дозволить більш ґрунтовно підходити до підбору класифікаційних ознак (табл. 2).

Розглянемо більш детально окремі види інтелектуального капіталу відповідно до наведеної його класифікації за основними ознаками.

За формою власності ІКП може бути власним та позиковим. Власний інтелектуальний капітал підприємства відображений у першому розділі активу балансу підприємства у формі нематеріальних активів. Позиковий ІКП – це кошти, які залучаються для фінансування окремих елементів складових ІКП, наприклад, для досліджень та розробок, інноваційних або інформаційних технологій, створення підрозділів ІКП, створення бази даних ІКП та програмного забезпечення з її обслуговування, інноваційні інвестиції тощо.

За терміном використання ІКП можна поділити на три типи: капітал, що використовується у

довгостроковому, середньостроковому і короткостроковому періоді. Інтелектуальний капітал, що використовується у довгостроковому періоді, характеризується тривалим терміном використання (більше 3-х років). Прикладом може бути система підготовки та перепідготовки кадрів, сітові системи зв'язку, об'єкти промислової власності, стійкий імідж, тривалі партнерські відносини тощо. Інтелектуальний капітал, що використовується у середньостроковому періоді, від 1 до 3-х років. Наприклад, методики управління, організаційна структура управління підприємством, інфраструктура передачі знань. Інтелектуальний капітал, що використовується у короткостроковому періоді з терміном використання до одного року. Наприклад, бази даних, раціоналізаторські пропозиції тощо.

Таблиця 2

Класифікація інтелектуального капіталу підприємства

Класифікаційна ознака		Вид інтелектуального капіталу підприємства
Визначено на основі існуючих підходів та доопрацьовано	Форма власності	власний позиковий
	За терміном використання	довгостроковий середньостроковий короткостроковий
	Формування інтелектуального капіталу	створений підприємством самостійно, набутий у інших суб'єктів господарювання, комбінований: частково створений самостійно, частково набутий
	Можливість визначення вартості	визначається економічними методами визначається методами експертного оцінювання
	За функціональним змістом	людський, структурний, технологічний та ринковий капітали
Авторський підхід	За ознаками цілого	невіддільний від підприємства невіддільний від індивідуума відокремлений від підприємства та індивідуума
	За правовою ознакою	об'єкти промислової власності; об'єкти авторського права та суміжних з ним прав
	За об'єктами управління	структурні елементи людського капіталу, структурні елементи структурного капіталу, структурні елементи технологічного капіталу та структурні елементи ринкового капіталу
	За рівнем інфраструктури	підприємство з високим рівнем інфраструктури ІКП; підприємство з достатнім рівнем інфраструктури ІКП; підприємство з низьким рівнем інфраструктури ІКП;
	За сферою використання	виробництво; економічні процеси; інноваційна діяльність
	За напрямками використання	створення інтелектуальних продуктів, інтелектуальних активів, інтелектуальних ресурсів; удосконалення, оптимізація технічних, економічних, технологічних процесів, вирішення технічних, економічних, технологічних питань чи проблем
	За рівнем хазайнування	підприємство, структурний підрозділ, дільниця, бригада, робоче місце
	Можливість ідентифікації	ідентифікований не ідентифікований не виявлений
	Підлягає моральному зносу	підлягає суттєво підлягає несуттєво не підлягає моральному зносу
	Можливість реалізації	може бути реалізованим реалізація неможлива

Формування інтелектуального капіталу. Підприємство може самостійно сформувати ІКП завдяки створенню ефективної системи управління ним, або використовувати посередників (консалтингових фірм) які надають послуги в цій галузі або придбати окремі інтелектуальні ресурси та інтелектуальні продукти у інших підприємств. Також може бути комбінований, у разі, якщо окремі інтелектуальні ресурси або продукти неможливо створити самостійно, або потребують значних капіталовкладень.

Можливість визначення вартості. Оскільки інтелектуальний капітал підприємства є специфічною категорією, більшість елементів якого носить нематеріальний характер, то відповідно важливо згрупувати їх, за методами оцінки: економічними методами або методами експертного оцінювання.

За функціональним змістом інтелектуальний капітал буде визначатись через його складові: людський, структурний, технологічний та ринковий капітали.

За ознаками цілого ІКП може бути невіддільний від підприємства; це наявність навченого персоналу, наявність замовників на продукцію, всі елементи структурного капіталу. До невіддільних від індивідуума можна віднести всі структурні елементи людського капіталу. А до елементів ІКП, які можуть

бути відокремлені від підприємства та від індивідуума, можна віднести результати досліджень, розробок, ліцензії, патенти, торговельні марки, інтелектуальні продукти, нематеріальні активи тощо.

За правовою ознакою можна виділити структурні елементи технологічного капіталу у вигляді об'єктів промислової власності та об'єктів авторського права та суміжних з ним прав.

За об'єктом управління поділяється на структурні елементи людського капіталу (знання, навички, кваліфікація працівників підприємства та ін.); елементи структурного капіталу (організаційна структура, культура організації, комунікативні технології, інфраструктура передачі знань та ін.); структурні елементи технологічного капіталу (нематеріальні активи, об'єкти прав інтелектуальної власності, дослідження та розробки, раціоналізаторські пропозиції, система підготовки та перепідготовки кадрів, наукові та проектні підрозділи, інноваційні технології, інформаційні технології та ін.); структурні елементи ринкового капіталу (імідж фірми, бренд, рівень виконання умов договорів, стосунки з партнерами та ін.).

За рівнем інфраструктури: високий рівень – підприємство має наукові і проектні підрозділи, систему підготовки та перепідготовки кадрів, бюро раціоналізаторських пропозицій, патентний відділ, підрозділ ІКП, базу даних ІКП; достатній рівень – підрозділ ІКП, база даних ІКП, система підготовки та перепідготовки кадрів, низький рівень – система підготовки та перепідготовки кадрів.

Для підприємства важливо визначитись, в якій сфері буде використовуватись ІКП: виробництво, економічні процеси, інноваційна діяльність для розробки стратегій та планів розвитку в цих сферах.

Найсуттєвішим для підприємства буде визначення напрямів використання ІКП.

1) Створення інтелектуальних продуктів, інтелектуальних активів, інтелектуальних ресурсів. В цю категорію входять інновації, товарні знаки, раціоналізаторські пропозиції, винаходи, розроблені методи, методики та ін.

2) Удосконалення, оптимізація технічних, економічних, технологічних процесів.

3) вирішення технічних, економічних, технологічних питань чи проблем. Оскільки інтелектуальний капітал підприємства має механізм саморозвитку, який проявляється через інтелектуальні людські ресурси, то саме вони зможуть в залежності від поставлених завдань, удосконалювати чи оптимізувати процеси, або вирішувати питання чи розв'язувати технічні, економічні чи технологічні задачі. Такими можуть бути оптимізація запасів, скорочення витрат, скорочення часу за рахунок оптимізації процесу та багато ін.

За рівнем халяйнування. Для підприємства важливо визначити, який рівень ІКП має взагалі підприємство, або кожен його структурний підрозділ, дільниця, бригада, або окремих працівників.

За можливістю ідентифікації ІКП поділяється на ідентифікований, не ідентифікований та невиявлений. До ідентифікованого відноситься той ІКП, який не має матеріальної форми та може бути відокремленим від підприємства та відображений у балансі, тобто це всі структурні елементи технологічного капіталу у вигляді нематеріальних активів. До не ідентифікованих можна віднести всі інші елементи ІКП, тобто вони є в наявності, але їх не можна відокремити від підприємства чи індивідуума. А до не виявлених елементів ІКП можна віднести скриті знання працівників: ініціативу, ідеї та особистий досвід. Тому, зробити скриті знання явними буде однією із функцій управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Ще однією з класифікаційних ознак є ступінь підтверженості моральному зносу, який можна поділити на суттєвий, несуттєвий, або взагалі виокремити ті елементи, що не підлягають моральному зносу. Це можуть бути моральні цінності, досвід та компетенція працівників, імідж та бренд підприємства.

За можливістю реалізації ІКП може бути реалізований та реалізація якого неможлива. ІКП, який може бути реалізований – ІКП, який може бути скопійований, проданий і (або) перенесений в іншу організацію (ліцензія, патент, торговельна марка, програмне забезпечення, бази даних). Не може бути реалізований ІКП – це такий, що не може бути відчужений від його носія, скопійований і перенесений в іншу організацію (знання, досвід, ідеї, творчі здібності та моральні цінності працівника, лояльність, культура організації тощо).

Таким чином, запропонована класифікація інтелектуального капіталу підприємства, яка доповнена ознаками щодо структурних елементів складових інтелектуального капіталу підприємства, має практичну цінність безпосередньо для суб'єктів господарювання та створює наукову базу для розробки методичних положень із таких актуальних проблем, як формування системи управління інтелектуальним капіталом на підприємства і розробки методів його оцінки.

Література

1. Бутник-Сиверский А.Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А.Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. – № 1. – С. 20–24.
2. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. / Кендюхов Олександр Володимирович. – Донецьк, 2007. – 464 с.
3. Стрижак. О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.О. Стрижак. – Х., 2004. – 22 с.

4. Ступнікер Г.Л. Формування і оцінка інтелектуального капіталу підприємств гірничо-металургійного комплексу : автореф. дис. здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Г.Л. Ступнікер. – Кривий Ріг, 2010. – 21 с.

5. Турило А.М. Необхідність розмежування категорій «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний капітал підприємства» / А.М. Турило, О.В. Корнух // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 8. – С. 60–65.

6. Турило А.М., Корнух О.В. Теоретико-методичні підходи до визначення інтелектуального капіталу підприємства та їх змісту / А.М. Турило, О.В. Корнух // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 168–179.

Надійшла 11.02.2012; рецензент: д. е. н. Турило А. М.

УДК 650.18

А. О. ЛЕВИЦЬКА

Хмельницький національний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ПІДПРИЄМСТВА В НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ: ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

*Досліджено погляди класиків економічної думки на формування конкурентних переваг підприємств.
Investigated the views of classical economic thought on the formation of competitive advantages for enterprises.
Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги.*

Вступ. На сьогодні промисловість є основою економічного потенціалу України – лише конкурентоспроможна промисловість здатна забезпечити конкурентоспроможність економіки країни в цілому. Проблема конкурентоспроможності підприємств є надто важливою як для їх повноцінного функціонування і розвитку, так і економічного розвитку країни, в зв'язку з чим особливої актуальності набуває осмислення сутності конкурентоспроможності підприємства та формування його конкурентних переваг в їх еволюційному розвитку.

Мета дослідження – дослідити наукові погляди класиків економічної думки на сутність конкурентоспроможності та формування конкурентних переваг підприємства.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Теоретичні і методологічні питання конкурентоспроможності розглядалися в роботах класиків світової економічної думки: А. Сміта, К. Маркса, Дж. Робінсона, Й. Шумпетера, М. Портера. Серед сучасних дослідників даної проблеми слід виділити Мельникова В., Нурмухаметова Н., Шинкаренка В., Бондаренко А., Клименко С. М., Дуброву О. С., Омеляненко Т. В.

Постановка завдання. Вивчаючи еволюцію наукових поглядів щодо сутності конкурентоспроможності підприємства та формування його конкурентних переваг дослідники, як правило, розглядають роботи вчених XIX – XXI ст., не надаючи особливої ваги працям класиків економічної думки. Зокрема, Нурмухаметов Н. у своїй роботі відзначає, що класики економічної думки «внесли значний вклад в розвиток теорії конкуренції» [1, с. 21] та побіжно оглядає розроблені ними моделі конкуренції на ринку, однак при цьому науковець не приділяє уваги вивченню поглядів економістів-класиків на формування конкурентоспроможності підприємств.

Ряд вітчизняних науковців зазначають, що перші найбільш ціннісні теоретичні положення про рушійні сили конкурентної боротьби з'явилися лише у середині XVIII сторіччя, головна заслуга в чому належить класичній політичній економії [2, с. 8]. Однак, розгляд цих поглядів авторами також завершується на характеристиці моделі досконалої конкуренції.

Дещо глибшим є дослідження Мельникова В., який вивчав погляди класичної політекономії на формування конкурентних переваг. Зокрема, науковець зазначає, що А. Сміт абсолютними перевагами підприємства називав капітал, працю і земельні ресурси [3]. Однак, таке трактування, на нашу думку, досить поверхнєве і не відображає суті поняття конкурентних переваг, сформованого класиком.

Результати дослідження. Класична політекономія розвивалася як перша школа, яка свої зусилля спрямувала на дослідження головним чином сфери виробництва. А. Сміт став першим, хто не лише збагатив економічну науку новими дослідженнями, а й об'єднав всі економічні знання свого часу в одне ціле. Стосовно конкурентоспроможності тогочасних мануфактурних виробництв на ринку, то окремо цього питання вчений не розглядав, однак його дослідження засад ринкового ціноутворення дозволило йому сформулювати ряд конкурентних переваг, які дозволять виробнику встановлювати на свою продукцію такий рівень цін, який його задовольнятиме, незважаючи на ціни конкурентів (рис. 1).

Так, головною конкурентною перевагою виробника, за виразом А. Сміта, є «секрет у мануфактурному виробництві». Науковець відзначає, що «секрети в мануфактурному виробництві можна